

Зрозуміло, що в цьому випадку ініціатива має йти, як то кажуть, «від народу». Державі ж необхідно забезпечити сприятливе законодавче поле і, можливо, виконання пропагандистських функцій.

К. В. Уваров

Київський національний економічний університет,
м. Київ

МІНІМІЗАЦІЯ РИЗИКІВ ПРИ РОЗМІЩЕННІ ВКЛАДІВ НАСЕЛЕННЯ В БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВАХ

Одним з основних джерел ресурсної бази для кредитування, без якого неможлива розбудова економіки України, є вклади населення, що надходять до реального сектора за посередництвом банків. В останні кілька років після кризи 1998 р. спостерігаються певні позитивні зміни у фінансовому, і зокрема банківському, секторі: показник інфляції за 2001 р. мав відносно невисоке значення (6,1%), курс національної валюти до провідних світових валют був стабільним, і навіть мав протягом 2001 р. тенденцію до підвищення, поступово відновлюється довіра населення до банківських закладів. Унаслідок цих змін значно зріс обсяг вкладів фізичних осіб, причому більша частина приросту припадає на вклади в національній валюті (табл. 1).

Водночас банкрутство кількох великих за розмірами банків (зокрема банку «Україна») є досить серйозним чинником, що стримує подальше розширення ресурсної бази українських банків за рахунок депозитів фізичних осіб. Ураховуючи ж досить високу чутливість показника інфляції та курсу гривні до впливу зовнішніх та внутрішніх економічних та деяких інших чинників, на перший план має вийти ступінь підготовленості суб'єктів економіки до можливих сценаріїв розвитку подій у фінансовому секторі і, зокрема, у банківській системі.

У зв'язку з цим, на наш погляд, головним підходом до розміщення коштів у банках України може стати підхід з позицій управління ризиками, з котрими може зіткнутися потенційний вкладник.

Основними складовими такого підходу є:

1) управління кредитним ризиком з точки зору диверсифікації вкладень за об'єктами інвестицій (банківськими установами);

2) диверсифікація вкладів за видами валют з метою запобігання негативному впливу зміни валютних курсів на власний капітал вкладника (управління валютним ризиком);

3) диверсифікація вкладів за строками дії та ставками доходності.

Таблиця 1

РІЧНА ДИНАМІКА ВКЛАДІВ НАСЕЛЕННЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ТА ІНОЗЕМНИХ ВАЛЮТАХ

Показник	199 4	199 5	1996	199 7	199 8	1999	2000	2001	
								І піврічч я	Листопа д
У національній валюті, млн. грн	214	504	951	1612	1824	2167	3315	4453	5649
У відсотках до попереднього періоду	713	236	189	170	113	119	153	134*	170*
Частка в загальному обсязі вкладів	100%	82%	77,5 %	70%	59%	50,6 %	50,4 %	53,2 %	56%
В іноземній валюті, млн. грн	—	111	276	685	1265	2115	3266	3919	4454
У відсотках до попереднього періоду	—	—	249	248	185	167	154	120*	136*
Частка в загальному обсязі вкладів	—	18%	22,5 %	30%	41%	49,4 %	49,6 %	46,8%	44%
Усього вкладів населення, млн. грн	214	615	1227	2297	3089	4283	6581	8372	10103

У відсотках до попереднього періоду	713	287	200	187	134	139	154	127*	154*
-------------------------------------	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------	------

*Дані за 2001 р. порівнюються з даними на кінець 2000 р.

У разі використання всіх вищезазначених складових у потенційного вкладника з'являється можливість для побудови оптимального інвестиційного портфеля, тобто портфеля з найвищою дохідністю за певного рівня ризику, що визначається кожним інвестором (вкладником), виходячи з його індивідуальних переваг.

1. Управління кредитним ризиком. Кредитний ризик визначається як ризик несплати позичальником (емітентом) основного боргу і відсотків, належних кредиту (інвестору), у встановлений умовами договору термін. Тому в традиційному розумінні управління кредитними ризиками полягає в оцінюванні індивідуального позичальника (фінансовий стан, платоспроможність, структура активів та пасивів).

Попередній досвід показує, що деяку інформацію про стан певних банків можна отримати з періодичних економічних та професійно орієнтованих видань, у яких найповніше подаються дані про банки з уже розрахованими показниками, наприклад, рентабельності (прибутковості) активів або капіталу. У разі, якщо такі показники розраховані за значною групою банків, може бути доцільним порівняння показника окремого банку із середнім по банках, що розраховуватиметься як середнє арифметичне показників банків у групі. Банки з вищою за середню рентабельністю можуть певною мірою розглядатись як об'єкт уваги потенційного вкладника. Проте слід зауважити, що кількість показників, які можна розрахувати на підставі цих даних, досить обмежена, і до того ж сам розрахунок потребує певних спеціальних знань. Крім того, спеціалісти вважають, що зі звітності окремого банку можна отримати не більше ніж 70—80 % інформації щодо його справжнього фінансового стану. Потенційні вкладники отримують інформації ще менше. Прогнозувати ж ситуацію, що може скластися по закінченні строку вкладу, ще важче, причому чим довше строк вкладу, тим значніші зміни можуть статися у фінансовому становищі певного банку.

У зв'язку з цим, на наш погляд, домінуючим підходом до розміщення коштів у банках може стати підхід з позицій диверсифікації вкладів (тобто розпорошування вкладів між

кількома банківськими установами). Такий підхід може стати серйозною альтернативою підходу, що превалює в більшості вкладників на цей час — знайти «єдиний надійний» банк та розмістити в ньому всі свої заощадження.

У цьому сенсі варто згадати одну з основних заповідей банківського менеджменту: не надавати всі фонди в розпорядження одного позичальника, щоб не бути залежним від його фінансового стану в майбутньому.

Контролюючі органи постійно стежать за дотриманням банками нормативу максимальної величини кредитного ризику на одного контрагента (норматив Н7), що обмежує обсяг усіх вимог банку до окремого позичальника. Зазначений показник має не перевищувати 25% регулятивного капіталу банку. Тобто, якщо позичальник збанкрутує, утрата капіталу становитиме не більше 25% капіталу кредитора. Диверсифікація вкладів дасть змогу фізичним особам значно знизити ризик неповернення коштів у разі втрати платоспроможності одним чи кількома банками. При цьому важливо зазначити, що чим більша кількість банків задіяна в процесі диверсифікації, тим меншою буде сума можливих утрат.

Окрім розміру заощаджень, до головних чинників, що впливають на обсяг диверсифікації, належать середня за портфелем вкладів процентна ставка, а також величина кредитного ризику за портфелем вкладів за певний період, яка вимірюється як відношення банків, що втратили платоспроможність за цей період до загальної кількості банків. Для розрахунку величини кредитного ризику коректно приймати лише банки, що мають дозвіл на залучення депозитів від населення (п.13 Переліку операцій, які підлягають ліцензуванню НБУ). За станом на 1 вересня 2001 р. кількість таких банків становила 135. Практика свідчить, що протягом річного періоду величина кредитного ризику для банків, що залучали депозити від населення, не перевищувала 5%, тобто в найгіршому випадку кількість банків, що можуть втратити платоспроможність, має не перевищувати сім ($135 \times 0,05$). За відносно стабільної ситуації, що спостерігається в банківській системі України останнім часом, ця цифра може здаватися навіть дещо завищеною.

Загальну суму вкладів та відсотків після закінчення строку вкладу з урахуванням ризику можна розрахувати за такою формулою:

$$S = (C + C \times r/100) \times (1 - R),$$

де C — загальна сума розміщених вкладів;

r — середньозважена відсоткова ставка за розміщеними вкладами;

R — величина кредитного ризику за портфелем вкладів.

Необхідно зауважити, що в разі розміщення депозитів в одному банку ймовірність того, що цей банк утратить платоспроможність протягом строку дії депозитного договору є досить незначною (як зазначалося вище — до 5%), проте внаслідок банкрутства саме цього банку вкладник може втратити майже всі заощадження. Якщо ж вклади розміщуються в кількох банках, ймовірність того, що один з них стане банкрутом, зростає, проте в цьому випадку втрачається не вся, а лише певна частина капіталу вкладника, причому вона буде тим меншою, чим більшою буде кількість банків, у яких розміщуються кошти.

Крім того, варто нагадати, що згідно з Законом України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» фонд гарантує кожному вкладнику банку—учасника фонду відшкодування коштів за його вкладами, включаючи відсотки, у розмірі вкладів на день настання недоступності вкладів, але не більше 1200 гривень по вкладах у кожному з таких банків.

Таким чином, якщо вклади, що розпорошені по різних банках, не перевищують 1200 грн або їх еквівалент в іноземній валюті, кредитний ризик вкладника буде зовсім незначним.

2. Управління валютним ризиком. За загальним визначенням валютний ризик являє собою ризик фінансових утрат від несприятливих коливань валютних курсів.

Для фінансових закладів країни головним джерелом валютного ризику є незбалансованість його зобов'язань та активів, номінованих в іноземній валюті. Криза 1998 р. є типовим прикладом того, як важливо враховувати можливий негативний вплив курсових змін у діяльності фінансової, зокрема, банківської установи.

Валютний ризик для фізичних осіб має дещо іншу природу, яка пов'язана з тим, що населення в Україні, не маючи значних фінансових зобов'язань, розміщує в банках тільки власні заощадження. Головним чинником, що керує вкладниками при розміщенні коштів у банках, є збереження (а в разі сприятливих інфляційних даних — навіть збільшення) їх купівельної вартості відносно товарів тривалого користування або нерухомого майна, придбання яких здебільшого і є кінцевою метою цих заощаджень. За десять років незалежності України питання збереження купівельної вартості заощаджень вирішувалось

населенням країни різними методами згідно з фінансовою ситуацією, що складалася на певний проміжок часу.

На початку 90-х років (приблизно до середини 1995 р.) долари США були основним засобом накопичування. Це було пов'язано з високими темпами інфляції в країні, що за інших незмінних умов провокували населення до зберігання коштів у вільно конвертованій валюті.

Зниження темпів інфляції в країні та девальвації національної валюти починаючи з 1995 р. зумовило значний інтерес до вкладів у гривні. Цьому також значною мірою сприяли вищі процентні ставки закладами в гривні порівняно з процентними ставками закладами в іноземній валюті, що практично повністю здійснювалися в доларах США. Як видно з табл. 2 та графіка 1 у період з початку 1996 до середини 1998 рр. вклади в національній валюті були прибутковішими як у номінальному, так і в реальному вимірах.

Таблиця 2

**ДИНАМІКА КУРСУ ГРИВНІ ДО ДОЛАРА США ТА ІНДЕКСУ ЦІН
СПОЖИВЧОГО РИНКУ***

Показник	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Номінальна девальвація (–), ревальвація (+) гривні щодо долара США, % до попереднього періоду	–1876	–726	–72	–5,3	–0,53	–80,5	–52,2	–4,18	+2,50
Індекс цін споживчого ринку	10256	501	282	140	110	120	119	125,8	106,1

* За даними Держкомстату України.

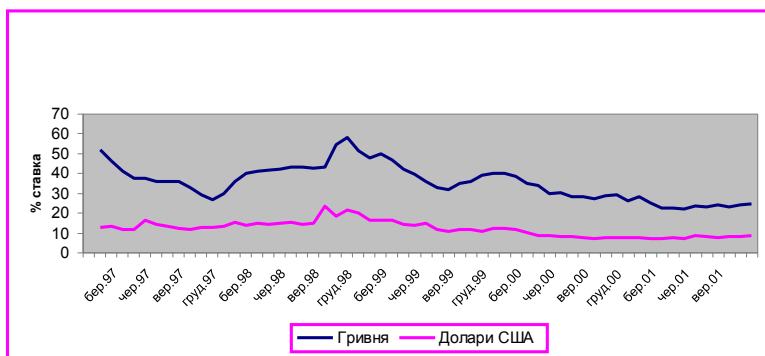
Проте влітку 1998 р. світова валютна криза зачепила й Україну, спровокувавши «втечу від гривні», що знайшло своє відображення у зростанні протягом 1998—1999 років питомої ваги валютних вкладів до рівня 49,4% від загального обсягу депозитів фізичних осіб.

Як видно з табл. 2 в цей період було значно вигідніше тримати заощадження в доларах США: курс долара до гривні зростав стрімкішими темпами, ніж інфляція в країні, а отже, купівельна

вартість доларових заощаджень на вітчизняному споживчому ринку зросла в декілька разів щодо переважної більшості товарів.

У 2000 р. спостерігалася протилежна ситуація: за досить високого рівня інфляції в країні (25,8%) долар ревальвував до гривні лише на 4,18%.

Таким чином, купівельна вартість доларових заощаджень щодо більшості товарів зазнала значного зниження. Гривневі ж заощадження майже не втрачали своєї купівельної вартості лише за умови розміщення їх у банківських установах країни: ставки за депозитами населення у гривні в 2000 р. були майже на рівні річної інфляції (графік 1).

Розраховано за даними «Бюлетеня НБУ»

Графік 1. Динаміка процентних ставок закладами фізичних осіб у 1997—2001 рр.

Рік 2001-й став роком значного зростання економіки країни: зростання ВВП супроводжувалося відносно низькими темпами інфляції. Ці чинники разом зі сприятливою для українських експортерів ситуацією на світових ринках сприяли тому, що вперше за роки незалежності за результатами року спостерігалася ревальвація (тобто зростання) курсу національної валюти до всіх основних світових валют і, зокрема, до долара США. Ураховуючи те, що процентні ставки за депозитами в гривнях були вищими за ставки за депозитами в доларах США, можна констатувати, що вклади в гривні в останні два роки були значно привабливішими за депозити в іноземній валюті. Така ситуація відбилась у зростанні питомої ваги вкладів у гривнях за відповідного зменшення питомої ваги валютних вкладів (до 44% станом на кінець листопада 2001 р.).

Наведені дані дають підстави для висновку, що в ситуації, коли зробити точний прогноз щодо інфляції в країні та девальвації (ревальвації) її національної валюти в річній перспективі досить проблематично, можливим виходом може стати диверсифікація вкладів між іноземною валютою (з меншим рівнем відсоткової ставки, проте, з імовірнішим потенціалом для ревальвації) та національною (з вищою відсотковою ставкою, але «менш стійкою» до зміни валютних курсів). Така диверсифікація вможливить зменшення ризику втрати купівельної вартості загального обсягу заощаджень фізичної особи за будь-якого розвитку подій на фінансовому ринку. Винятком може бути лише ситуація з високою річною інфляцією в країні (що буде вищою за відсоткову ставку за гривневими депозитами) та майже незмінним курсом гривні до долара США.

3. Диверсифікація вкладів за строками дії та ставками дохідності. Диверсифікація вкладів за строками дії та ставками дохідності, на наш погляд, може стати досить значним доповненням до стратегії управління кредитним та валютним ризиками: вона дасть змогу інвестору (вкладнику) знайти гнучкіші підходи до управління своїм інвестиційним (депозитним) портфелем. Наприклад, з погляду управління депозитним портфелем досить доцільним може виглядати розміщення певної частини вкладень у банк, що пропонує вищу за середню на ринку відсоткову ставку, але з коротшим терміном дії депозитного договору (як уже згадувалось раніше — чим більший строк дії вкладу, тим більшими можуть бути зміни у фінансовому стані банку-позичальника). Якщо вклади номіновані в різних валютах і прогнозується девальвація однієї з них, термін дії депозитів у цій валюті доцільно зробити коротшим за термін дії депозитів у інших валютах.

Загалом, ураховуючи значну кількість банків, можливу різницю між їх розміром, фінансовими показниками та відсотковими ставками, що вони пропонують закладами населення, у потенційного вкладника є чимало варіантів щодо побудови оптимального інвестиційного (депозитного) портфеля з урахуванням ризику, який здатний прийняти на себе кожний інвестор.

Узагальнюючи, зазначимо, що підхід до розміщення вкладів населення з погляду управління потенційними ризиками дасть змогу зменшити ризик утрати вкладником усіх (або значної частини) своїх заощаджень, що може певною мірою сприяти

залученню додаткових коштів, які перебувають за межами банківських установ.

О. Р. Новаківський

Київський національний економічний університет,
м. Київ

ЗАОЩАДЖЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ІНВЕСТИЦІЙ У ЖИТЛОВЕ БУДІВНИЦТВО

Забезпечення економічного зростання в Україні потребує залучення значних обсягів інвестицій в економіку. В умовах переходу України до ринкової економіки відбувається зміна концепції інвестиційної політики держави. За умов недостатності коштів у бюджетах різних рівнів та у державних підприємств обсяги державних інвестицій в економіку постійно скорочуються, як і їх частка в загальному обсязі інвестицій. Так, якщо в 1990 р. частка державних інвестицій становила 77,8% загального обсягу, то у 2000 р. — лише 46,7%.

Очевидно, основним джерелом інвестицій за ринкових умов господарювання мають стати приватні кошти, а саме кошти недержавних підприємств та заощадження населення.

Розглянемо механізм використання заощаджень населення в інвестиційному процесі на прикладі галузі житлового будівництва.

У багатьох європейських країнах та в США досить поширеною є схема інвестування в житлове будівництво, за якою інвестор укладає в будівництво житла для знеособленого покупця власні та позичкові кошти, а після завершення будівництва продає житло. При цьому у випадку нестачі власних коштів для будівництва житла інвестор залучає необхідні ресурси на ринку капіталів шляхом використання кредитів банків та інших фінансових посередників або випуску боргових цінних паперів. Основними постачальниками ресурсів на ринок капіталів у країнах з розвинутою ринковою економікою є домашні господарства (населення), які розміщують свої заощадження в цінних паперах, пенсійних та інвестиційних фондах, страхових компаніях, на банківських депозитах. Потрапляючи на ринок капіталів, заощадження населення фактично виступають ресурсним забезпеченням інвестиційного процесу в різних галузях економіки, зокрема, у житловому будівництві.